

Alte Drucke

**C. IVLII || CAESARIS || COMMEN-||TARII. || Quæ in hac
habeantur editione, sequens || pagella docebit. ||**

Caesar, Gaius Iulius

Lvgdvni, 1534

C. IVLII CAESARIS COMMENTARIORVM DE BELLO GALLICO LIB. PRIMVS.

Nutzungsbedingungen

Die Digitalisate des Francke-Portals sind urheberrechtlich geschützt. Sie dürfen für wissenschaftliche und private Zwecke heruntergeladen und ausgedruckt werden. Vorhandene Herkunftsbezeichnungen dürfen dabei nicht entfernt werden.

Eine kommerzielle oder institutionelle Nutzung oder Veröffentlichung dieser Inhalte ist ohne vorheriges schriftliches Einverständnis des Studienzentrums August Hermann Francke der Franckeschen Stiftungen nicht gestattet, das ggf. auf weitere Institutionen als Rechteinhaber verweist. Für die Veröffentlichung der Digitalisate können gemäß der Gebührenordnung der Franckeschen Stiftungen Entgelte erhoben werden.

Zur Erteilung einer Veröffentlichungsgenehmigung wenden Sie sich bitte an die Leiterin des Studienzentrums, Frau Dr. Britta Klosterberg, Franckeplatz 1, Haus 22-24, 06110 Halle (studienzentrum@francke-halle.de)

Terms of use

All digital documents of the Francke-Portal are protected by copyright. They may be downloaded and printed only for non-commercial educational, research and private purposes. Attached provenance marks may not be removed.

Commercial or institutional use or publication of these digital documents in printed or digital form is not allowed without obtaining prior written permission by the Study Center August Hermann Francke of the Francke Foundations which can refer to other institutions as right holders. If digital documents are published, the Study Center is entitled to charge a fee in accordance with the scale of charges of the Francke Foundations.

For reproduction requests and permissions, please contact the head of the Study Center, Frau Dr. Britta Klosterberg, Franckeplatz 1, Haus 22-24, 06110 Halle (studienzentrum@francke-halle.de)

urn:nbn:de:gbv:ha33-1-150541

C I V L L I

CAESARIS COMMENTARIO
 RVM DE BELLO
 GALLICO LIB.
 PRIMVS.

ALLIA est omnis diuisa in
 partis treis, quarū unam incolunt
 Belgæ, aliam Aquitani, tertiam qui
 ipsorum lingua Celtæ, nostra Gal
 li appellantur. Hi omnes lingua, in
 stitutis, legibus inter se differunt.
 Gallos ab Aquitanis Garumna flu

Gallie diuiso.

men, à Belgis Matrona, & Sequana diuidit. Horum
 omnium fortissimi sunt Belgæ, propterea quòd à cul
 tu, atque humanitate prouinciæ longissimè absunt, mini
 meq; ad eos mercatores sepe commeant, atq; ea, quæ ad
 effeminandos animos pertinent, important: proximiq;
 sunt Germanis, qui trans Rhenum incolunt, quibus cum
 continenter bellum gerunt. Qua de causa Heluetij quo
 que reliquos Gallos uirtute præcedunt, quòd ferè quoti
 dianis prælijs cum Germanis contendunt, cum aut suis fi
 nibus eos prohibent, aut ipsi in eorum finibus bellum
 gerunt. Eorum una pars, quam Gallos obtinere dictum
 est, initium capit à flumine Rhodano, contineturq; Ga
 rumna flumine, Oceano, finibus Belgarum: attingit
 etiam à Sequanis, & Heluetijs flumen Rhenum, uer
 git ad septentriones, Belgæ ab extremis Gallie finibus

Belgæ,

Heluetij,

Rhodanus,
Garumna,

Belgæ,

4 orium

Aquitania. oriuntur, pertinent ad inferiorem partem fluminis Rheani, spectant in septentriones, & orientem solem. Aquitania à Garumna flumine ad Pyrenæos montes, & eā partem Oceani, quæ ad Hispaniam pertinet, spectat inter occasum solis, & septentriones. Apud Heluetios longe nobilissimus, & ditissimus fuit Orgetorix. Is M. Mesala, & L. Pisone consulibus, regni cupiditate inductus coniurationem nobilitatis fecit, & ciuitati persuasit, ut de finibus suis cū omnibus copijs exirent, persicile esse, cum uirtute omnibus præstarent, totius Gallie imperio potiri. Id hoc facilius eis persuasit, quod undique loci natura

Orgetorix Heluetius.

Rhenus fl.

Iura mons.

Heluetij professionē in Gallia parant.

tuti Heluetij continentur, una ex parte flumine Rheno latissimo, atque altissimo, qui agrum Heluetium à Germanis diuidit: altera ex parte monte Iura altissimo, qui est inter Sequanos, & Heluetios. Tertia, lacu Lemano, & flumine Rhodano, qui prouinciam nostram ab Heluetijs diuidit. His rebus fiebat, ut & minus late uagarentur, & minus facile finitimis bellum inferre possent. Quæ de causa homines bellandi cupidi magno dolore afficiebantur. Pro multitudine autem hominum, & pro gloria belli, atque fortitudinis angustos se fines habere arbitrabantur, qui in longitudinem nullia passuum CCXL. in latitudinem CLXXX. patebant. His rebus adducti, & autoritate Orgetorigis permoti, constituerunt ea, quæ ad proficiscendum pertinerent, comparare. Iumentorum, & carrorum quàm maximum numerum cõemere, sementes quàm maximas facere, ut in itinere copia frumenti suppetere: cum proximis ciuitatibus pacem, & amicitiam confirmare: ad eas res consiciendas biennium

sibi

sibi satis esse duxerunt: in tertium annum profectionem lege confirmant. Ad eas res conficiendas Orgetorix deligitur. Is sibi legationem ad ciuitates suscepit. In eo itinere persuadet Castico Catamantaledis filio Sequano (cuius pater regnum in Sequanis multos annos obtinuerat, & à senatu populoq; Romano amicus appellatus erat) ut regnum in ciuitate sua occuparet, quod pater ante habuerat: itemq; Dumnorigi Heduo fratri Diuitiaci, qui eo tempore principatum in ciuitate sua obtinebat, ac maxime plebi acceptus erat, ut idem conaretur persuadet: eiq; filiam suam in matrimonium dat: perfacile factu esse illis probat conata perficere, propterea quod ipse suae ciuitatis imperium obtenturus esset: non esse dubium, quin totius Galliae plurimum Heluctij possent, se suis copijs, suoq; exercitu illis regna conciliaturum confirmat. Hac oratione adducti, inter se fidem, & iusiurandum dant, & regno occupato per treis potentissimos, ac firmissimos populos totius Galliae sese potiri posse sperant. Ea res, ut est Heluctijs per indicium enuntiata, moribus suis Orgetorigem ex uinculis causam dicere coegerunt, damnatum poenam sequi oportebat, ut igni cremaretur. Die constituta causae ditionis Orgetorix ad iudicium omnem suam familiam ad hominum millia decem undique coegit, & omneis clienteis, obaratosq; suos, quorum magnum numerum habebat, eodem conduxit, per eos ne causam diceret, se eripuit, cum ciuitas ob eam rem incitata armis ius suum exequi conaretur, multitudinemque hominum ex agris magistratus cogerent, Orgetorix

Casticus Sequanus.
Catamantaledes.

Dumnotix Heduos.
Diuitiacus.

Orgetorigis
mois.

4 2 mortuus

DE BELLO GALLICO

mortuus est, neque abest suspitio, ut Heluetij arbitratur,
 quin ipse sibi mortem consciuerit. Post eius mortem ni-
 hilo minus Heluetij id quod cōstituerant, facere conātur
 ut è finibus suis exeant. Vbi iam se ad eam rem paratos
 esse arbitrati sunt, oppida sua omnia numero ad duode-
 cim, uicos ad quadringentos, reliqua priuata ædificia in-
 cendunt, frumentum omne præterquàm quod secum
 portaturi erāt, comburunt: ut domū reditionis spe subla-
 ta, paratores ad omnia pericula subeunda essent: trium
 mensum molita cibaria sibi quenq; domo efferre iubent.
 Persuadent Rauracis, & Tulingis, & Latobrigis fini-
 timis, uti eodem usi consilio, oppidis suis, uicisq; exustis
 unā cum his profisciscantur. Boiosq;, qui trans Rhenum
 incoluerant, & in agrum Noricum transierant, No-
 reiamq; oppugnant, receptos ad se socios sibi ascī-
 scunt. Erant omnino itinera duo, quibus itineribus do-
 mo exire possent. Vnum per Sequanos, angustum, &
 difficile inter montem Iuram, & flumen Rhodanum,
 uix qua singuli carri ducerentur. Mons autem altissi-
 mus impendebat, ut facile per pauci prohibere possent.
 Alterum per prouinciam nostram multo facilius, atque
 expeditius, propterea quòd inter fines Heluetiorum, &
 Allobrogum, qui nuper populo Ro. pacati erant, Rho-
 danus fluit, isq; nonnullis locis uado transitur. Ex-
 tremum oppidum Allobrogum est, proximumq; Hel-
 uetiorum finibus Geneua, ex eo oppido pons ad Helue-
 tios pertinet. Allobrogibus sese uel persuasuros, quod
 nondum bono animo in populum Ro. uiderentur, exi-
 stimabant: uel ui coacturos, ut per suos fines eos ire pa-
 terentur.

Raurac.
 Tulingi.
 Latobrigi.
 Boij.
 Noreia.

Allobroges.

Geneua.

terent

terentur omnibus rebus ad profectiōem comparatis, diē dicunt, qua die ad ripam Rhodani omnes conueniant. Is dies erat ad V. calendarum Aprilis, L. Pisone, Aulo Gabinio consulibus. Cæsari cum id nuntiatum esset, eos per prouinciam nostram iter facere conari, maturat ab urbe proficisci, & quam maximis itineribus potest in Galliam ulteriorem contendit, & ad Geneuam peruenit: prouincia toti quam maximum potest militum numerum imperat. Erat omnino in Gallia ulteriore legio una, pontem, qui erat ad Geneuam, iubet rescindi. Vbi de eius aduentu Heluetij certiores facti sunt, legatos ad eum mittunt nobilissimos ciuitatis, cuius legationis Numeijs, & Verodoctius principem locum obtinebant, qui dicerent sibi esse in animo, sine ullo maleficio iter per prouinciam facere, propterea quod iter haberent nullum aliud: rogare, ut eius uoluntate id sibi facere liceat. Cæsar quod memoria tenebat, Lucium Cassium consulem occisum, excitumq; eius ab Heluetijs pulsum, & sub iugum missum: concedendum non putabat, neque homines inimico animo data facultate per prouinciam itineris faciendi tempore raturos ab iniuria & maleficio existimabat: tamen ut spatium intercedere posset, dum milites, quos imperauerat, conuenirent, legatis respondit, diem se ad deliberandum sumpturum, si quid uellent, ad idus Aprilis reuertentur. Interea ea legione, quam secum habebat, militibusq; qui ex prouincia conuenerant à lacu Lemano, qui in flumen Rhodanum influit, ad montem Iuram qui fines Sequanorum ab Heluetijs diuidit, millia passuum decemnouem, murum in altitudinem pedum

Cæsar in Galliam contendit

Numeijs,
Verodoctius

Lacus Lemanus.

sexdecim, fossamq; perducit. Eo opere perfecto, praesidia disponit, castella cōmunit, quò facilius, si se inuito trāsire conarentur, prohiberi possent. Vbi ea dies, quam constituerat cum legatis, uenit, & legati ad eum reuerterūt, negat se more, & exemplo populi Ro. posse iter ulli per prouinciam dare: & si uim facere conentur, prohibiturum ostendit. Heluetij ea spe deiecti, nauibus iunctis, ratibusq; compluribus factis, alij uadis Rhodani quam minima altitudo fluminis erat, non nunquam interdū, sepius noctu, si percurrere possent conati, operis munitione, & militum concursu, & telis repulsi, hoc conatu destiterunt. Relinquebatur una per Sequānos uia, qua Sequānis inuitis propter angustias ire non poterant. Iis cum sua sponte persuadere non possent, legatos ad Dūmnorixem Heduum mittunt, ut eo deprecatore à Sequānis hoc impetrarent. Dumnorix gratia, & largitione apud Sequānos plurimum poterat, & Heluetijs erat amicus, quod ex ea ciuitate Orgetorigis filiam in matrimonium duxerat, & cupiditate regni adductus, nouis rebus studebat, & quamplurimas ciuitates suo sibi beneficio habere obstrictas uolebat. Itaque rem suscipit, & à Sequānis impetrat, ut per fines suos Heluetios ire patiantur, obsidesq; uti inter sese dent, perficit: Sequāni, ne itinere Heluetios prohibeant: Heluetij, ut sine maleficio, & iniuria transeant. Caesari renuntiatur Heluetijs esse in animo per agrum Sequānorum, & Heduorum iter in Santonum fines facere, qui non longe à Tolosatium finibus absunt, quæ ciuitas est in prouincia. Id si fieret, intelligebat magno cum prouinciæ periculo

Dumnorix.
Sequani.

Santonum.
Tolosates.

periculo futurum, ut homines bellicosos populi Ro. inimicos locis patentibus, maximeq; frumentarijs finitimos haberet. Ob eas causas ei munitioni, quam fecerat, T. Labienum legatum praefecit, ipse in Italiam magnis uinibus contendit, duasq; ibi legiones conscribit: & treis, quae circum Aquileiam hyemabant, ex hybernis educit, & qua proximum erat iter per alpeis in ulteriorem Galliam, cum his quinque legionibus ire contendit. Ibi Centrones, & Garocelli, & Caturiges locis superioribus occupatis, uinere exercitum prohibere conantur, compluribus his praelijs pulsus, ab Ocello, quod est citerioris prouinciae extremum, in fines Vocontiorum ulterius prouinciae, die septimo peruenit, inde in Allobrogum fines, ab Allobrogibus in Sebusianos exercitum ducit. Hi sunt extra prouinciam trans Rhodanum primi. Heluetij iam per angustias, & fines Sequanorum suas copias traluxerant. & in Heduarum fines peruenerant, eorumq; agros populabantur. Hedui cum se, suaq; ab his defendere non possent, legatos ad Caesarem mittunt rogatum auxilium: ita se omni tempore de populo Romano meritos esse, ut penè in conspectu exercitus nostri, agri uastari, liberi eorum in seruitutem abduci, oppida expugnari non debuerint. Eodem tempore quo Hedui, Ambarri quoque necessarii, & consanguinei Heduarum Caesarem certiores faciunt, sese depopulatis agris non facile ab oppidis uim hostium prohibere. Item Allobroges, qui trans Rhodanum uicos, possessionesq; habebant, fuga se ad Caesarem recipiunt, & demonstrant sibi praeter agri so-

Centrones.
Garocelli.
Caturiges.
Ocellum.

Vocontij.
Allobroges.
Sebusiani.

Ambarri.

Allobroges ad
Caesarem con-
fugiunt.

lum nihil esse reliqui. Quibus rebus adductus Caesar non expectandum sibi statuit, dum omnibus fortunis sociorum consumptis, in Santones Heluctij peruenirent. Flu-
 Arar fl. men est Arar, quod per fines Heduorum, & Sequano-
 rum in Rhodanum influit incredibili lenitate, ita ut oculis in utram partem fluat, iudicari non possit. Id Heluetij ratibus, ac lintribus iunctis transibant. Vbi per exploratores Caesar certior factus est, treis iam copiarum partibus Heluetios id flumen transduxisse, quartam uero partem citra flumen Ararim reliquam esse, de tertia uigilia cum legionibus tribus e castris profectus, ad eam partem peruenit, quae nondum flumen transierat. Eos impeditos, & inopinanteis aggressus, magnam partem eorum concidit: reliqui se se fugae mandarunt, atque in proximas syluas abdiderunt. Is pagus appellabatur Tigurinus. Nam omnis ciuitas Heluetia in quatuor pagos diuisa est. Hic pagus unus cum domo exisset, patrum nostrorum memoria L. Cassium consulem interfecerat, & eius exercitum sub iugum miserat. Ita siue casu, siue consilio deorum immortalium, quae pars ciuitatis Heluetiae insignem calamitatem populo Rom. intulerat, ea princeps poenas persoluit. Qua in re Caesar non solum publicas, sed etiam priuatas iniurias ultus est, quod eius soceri L. Pisonis auum L. Pisonem legatum Tigurini eodem praelio, quo Cassium, interfecerant. Hoc praelio facto reliquas copias Heluetiorum ut consequi posset, pontem in Arare faciendum curat, atque ita exercitum traducit. Heluetij repentino eius aduentu commoti, cum id quod ipsi diebus x x. ager-
 rime

Heluetiorum ca-
des.

Tigurinus
pagus.

Pons in Arare.

rimè confecerant, ut flumen transirent, illum uno die fecisse intelligerent, legatos ad eum mittunt: cuius legationis Diuico princeps fuit, qui bello Casiano dux Heluetiorum fuerat. Is ita cum Cesare egit, Si pacem populus Ro. cum Heluetijs faceret, in eam partem ituros, atq; ibi futuros Heluetios, ubi eos Caesar constituisset, atque esse uoluisset. Sin bello persequi perseueraret, reminisceretur & ueteris incommodi populi Ro. & prestina uirtutis Heluetiorum. Quod improviso unum pagum adortus esset, cum hi, qui flumen transissent, suis auxilium ferre non possent, ne ob eam rem, aut sue magnopere uirtuti tribueret, aut ipsos despiceret. Se ita à patribus, maioribusq; suis didicisse, ut magis uirtute, quam dolo contenderent, aut insidijs niterentur. Quare ne committeret, ut is locus ubi constitissent, ex calamitate populi Ro. & interitione exercitus nomen caperet, aut memorià proderet. His Caesar ita respondit, Eò sibi minus dubitationis dari, quod eas res, quas legati Heluetij commemorassent, memoria teneret, atq; eò grauius ferre, quò minus merito populi Ro. accidisset: qui si alicuius iniuriæ sibi conscius fuisset, non fuisse difficile cauere: sed eo deceptum, quod neq; commissum à se intelligeret, quare timeret, neq; sine causa timendum putaret. Quod si ueteris cõtumeliæ obliuisci uellet, num etiam recentium iniuriarum, quod eo inuito iter per prouinciam, per uim tentassent: quod Heduos, quod Ambarros, quod Allobroges uexassent, memoria deponere posset? Quod sua uictoria tam insolenter gloriarentur, quodq; se tandiu impune tulisse iniurias admirarentur, eodem pertinere. Consuesse enim

Diuiso legatus Heluetiorum ad Cæsarem.

Cæsaris responsum.

affum

Equestre præ-
lium.

Deos immortales, quò grauius homines ex comutatio-
ne rerum doleant, quos pro scelere eorum ulcisci uelint,
his secundiores interdum res, & diuturniorem impuni-
tatem concedere. Cum ea ita sint, tamen si obfides ab his
sibi dentur, uti ea quæ polliceantur facturos intelligat,
& si Hædus de iniurijs, quas ipsis, socijsq; eorum intus-
lerint, Item si Allobrogibus satifaciant, sese cum his pæ-
cem esse facturum. Diuico respondit, ita Heluetios à ma-
ioribus suis institutos esse, uti obfides accipere, non da-
re consueuerint, eius rei populum Ro. esse testem. Hoc
responso dato, discessit. Postero die castra ex eo loco mo-
uent. Idem Caesar facit, equitatumq; omnem ad nume-
rum quatuor millium, quem ex omni prouincia & Hæ-
dus, atque eorum socijs coactum habebat, præmittit:
qui uideant, quas in parteis hostes iter faciant. Qui eu-
pidius nouissimum agmen insecuti, alieno loco cum
equitatu Heluetiorum prælium committunt, & pauci
de nostris cadunt. Quo prælio sublati Heluetij, quòd
quingentis equitibus tantam multitudinem equitum pro-
pulerant, audacius subsistere, nonnunquam ex nouissi-
mo agmine, prælio nostros laceffere cœperunt. Caesar
suos à prælio continebat, ac satis habebat in præsentia,
hostem rapinis, populationibusq; prohibere: ita dies
circiter xv. iter fecerunt, uti inter nouissimum ho-
stium agmen, & nostrum primum non amplius quinis,
aut senis millibus passuum interesset. Interim quotidie
Caesar Hæduos frumentum, quod essent publice polli-
citi, flagitare. Nam propter frigora, quod Gallia sub
septentrionibus, ut ante dictum est, posita est, non modo
frumenta

frumenta in agris matura non erant, sed ne pabuli quidem satis magna copia suppetebat. Eo autem frumento, quod flumine Arare nauibus subuexerat, propterea minus uti poterat, quod iter ab Arare Heluctij auerterant, à quibus discedere nolebat. Diem ex die ducere Hedui, conferri, comportari, adesse, dicere. Vbi se diutius duci intellexit Cesar, & Diem instare, quo die frumentum militibus metiri oporteret, conuocatis eorum principibus, quorum magnam copiam in castris habebat, in his Diuitiaco, & Lisco, qui summo magistratui praeerant, quem Vergobretum appellant Hedui, qui creatur annuus, & uite, necisq; in suos habet potestatem, grauius eos accusat, quod cum neque emi, neque ex agris summi posset, tam necessario tempore, tam propinquis hostibus, ab his non subleuetur, praesertim cum magna ex parte, eorum precibus adductus bellum susceperit, multo etiam grauius, quod sit destitutus queritur. Tum deum Liscus oratione Caesaris adductus, quod antea tacuerat, proponit esse nonnullos, quorum autoritas apud plebem plurimum ualeat, qui priuatim plus possint, quam ipsi magistratus, hos seditiosa, atque improba oratione multitudinem deterrere, ne frumentum conferant, quod praestare debeant. Si iam principatum Gallie obtinere non possent, Gallorum quam Romanorum Imperia preferre, neq; dubitare debeant, quin si Heluetios superauerint Romani, unà cum reliqua Gallia Heduis libertatem sint erepturi, ab iisdem nostra consilia, quaeq; in castris gerantur, hostibus enuntiarì. Hos à se coerceri non posse, quin etiam quod necessariam rem coactus Cesari enuntiarit,

Vergobretus
magistratus Hedui-
duorum.

Lisci ad Caesarem
verba.

Dumnorigis au-
dacia.

enuntiarit, intelligere sese quanto id cum periculo fecerit, & ob eam causam quandiu potuerit, tacuisse. Caesar hac oratione Lisci Dumnorigem Diuitiaci fratrem designari sentiebat: sed quod pluribus presentibus eas res iactari nolebat, celeriter concilium dimittit, Liscum retinet, querit ex solo ea, quae in conuentu dixerat: dicit liberius, atq; audacius. Eadem secreto ab alijs querit, reperit esse uera, ipsum esse Dumnorigem summa audacia, magna apud plebem propter liberalitatem gratia, cupidum nouarum rerum, complureis annos portoria, reliquaq; omnia Heduarum uectigalia paruo pretio redempta habere, propterea quod illo licente contrahere audeat nemo: his rebus, & suam rem familiarem auxisse, & facultates ad largiendum magnas comparasse, magnum numerum equitatus suo sumptu semper alere, & circum se habere: neq; solum domi, sed etiam apud finitimas ciuitates largiter posse, atq; huius potentiae causa matrem in Biturigibus homini illic nobilissimo, ac potentissimo collocasse: ipsum ex Heluetijs uxorem habere, sororem ex matre, & propinquas suas nuptum in alias ciuitates collocasse: fauere, & cupere Heluetijs, propter eam affinitatem: odisse etiam suo nomine Caesarem, & Romanos, quod eorum aduentu potentia eius sit imminuta, & Diuitiacus frater in antiquum locum gratiae, atq; honoris sit restitutus. Si quid accadat Romanis summam in spem regni obtinendi per Heluetios uenire, Imperio Po. Ro. non modo de Regno, sed etiam de ea, quam habeat, gratia desperare. Reperiebat etiam Caesar inquirendo, quod praelium equestre aduersum, paucis ante diebus factum, initium

nitium eius fugæ factum à Dumnorige, atq; eius equitibus. (nam equitatu, quem auxilio Cæsari Hedui miserant, Dumnorix præerat,) eorumq; fuga reliquum esse equitatum perterritum. Quibus rebus cognitis, cum ad has suspitiones certissimæ res accederent, quòd per fines Sequanorum Heluetios traduxisset, quòd obsides inter eos dandos curasset, quòd ea omnia non modo iniussu suo, & ciuitatis, sed etiam inscientibus ipsis fecisset: quòd à magistratu Heduorum accusaretur, satis esse causæ arbitrabatur, quare in eum aut ipse animaduerneret, aut ciuitatem animaduerrere iuberet. His omnibus rebus unum repugnabat, quòd Diuitiaci fratris summum in populum Romanum studium, summam in se uoluntatem, egregiam fidem, iustitiam, temperantiam cognouerat. Nam ne eius supplicio Diuitiaci animum offenderet, uerebatur. Itaq; priusquam quicquam conaretur, Diuitiacum ad se uocari iubet, & quotidianis interpretibus remotis, per C. Valerium Troacillum principem Galliæ prouinciæ, familiarem suum, cui summam rerum omnium fidem habebat, cum eo colloquitur: simul commonefacit, quæ ipso præsentem in concilio Gallorum de Dumnorige sint dicta, & ostendit, quæ separatim quisq; de eo apud se dixerit: petit, atq; hortatur, ut sine eius offensione animi, uel ipse de eo causa cognita statuatur, uel ciuitatem statuere iubeat. Diuitiacus multis cum lacrymis Cæsarem complexus, obsecrare cœpit, ne quid grauius in fratrem statueret: scire se illa esse uera, nec quemquam ex eo plus, quàm se doloris capere, propterea quod cum ipse gratia plurimum domi, atq; in reliqua Galliâ, ille minimum propter

Diuitiacus.

C. Val. Troacillus.

propter

propter adolescentiam posset, per se creuisset, quibus opibus, ac nervis non solum ad minuendam gratiam, sed penè ad perniciem suam uteretur, sese tamen & amore fraterno, & existimatione vulgi commoueri. Quod siquid ei à Cesare grauius accidisset, cum ipse eum locum amicitiae apud eum teneret, neminem existimaturum non sua uoluntate factum: qua ex re futurum, uti totius Galliae animi à se auerterentur. Hæc cum pluribus uerbis flens à Cesare peteret, Caesar eius dexteram prehendit, consolatus rogat, finem orandi faciat, tanti eius apud se gratiam esse ostendit, uti & Reipublicæ iniuriam, & suum dolorem eius uoluntati ac precibus condonet. Dumnorigem ad se uocat, fratrem adhibet, quæ in eo reprehendat ostendit, quæ ipse intelligat, quæ ciuitas queratur, proponit: monet ut in reliquum tempus omneis suspitiones uitet, præterita se Diuitiaco fratri condonare dicit. Dumnorigi custodes ponit, ut quæ agat, quibus cum loquatur scire possit. Eodem die ab exploratoribus certior factus, hostes sub monte confedissee, millia passuum ab ipsius castris octo: qualis esset natura montis, & qualis in circuitu ascensus, qui cognoscerent, misit. Renuntiatum est facilem esse. De tertia uigilia T. Labienum legatum propere cum duabus legionibus, & iisdem ducibus, qui iter cognouerant, summum iugum montis ascendere iubet, quid sui consilij sit, ostendit. Ipse de quarta uigilia eodem itinere, quo hostes iterant, ad eos contendit, equitatumq; omnem ante se mittit P. Confidius, qui rei militaris peritissimus habebatur, & in exercitu L. Syllæ, & postea in M. Crassi fuerat,

T. Labienus.

P. Confidius.

fuerat, cum exploratoribus præmittitur. Prima luce cum
 summus mons à T. Labieno teneretur, ipse ab hostium
 castris non longius mille & quingentis passibus abesset,
 neq; (ut postea ex captiuis comperit) aut ipsius aduen-
 tus, aut Labieni cognitus esset, Confidius equo admissio
 ad eum accurrit, dicit montem, quem à Labieno occupa-
 ri uoluerit, ab hostibus teneri, id se à gallicis armis, atq;
 insignibus cognouisse. Caesar suis copias in proximum
 collem subducit, aciem instruit. Labienus, ut erat ei præ-
 ceptum à Cesare, ne prælium committeret, nisi ipsius
 copie prope hostium castra uisa essent, ut undiq; uno
 tempore in hosteis impetus fieret, monte occupato no-
 stros expectabat, prælioq; abstinebat. Multo deniq; die
 per exploratores Caesar cognouit, & montem à suis te-
 neri, & Heluctios castra mouisse, & Confidium timore
 perterritum: quod non uidisset, pro uiso sibi renuntias-
 se: eo die, quo consuerat interuallo hosteis sequitur, &
 millia passuum tria ab eorum castris castra ponit. Postri-
 die eius diei, quod omnino biduum supererat, cum exer-
 citui frumentum metiri oporteret, & quod à Bibracte, Bibracte opp.
 oppido Heduarum longe maximo, ac copiosissimo, non
 amplius millibus passuum XVIII. aberat, rei frumenta-
 rie prospiciendum existimauit: iter ab Heluctijs auertit,
 ac Bibracte ire contendit. Ea res per fugitiuos L. Acniliij
 decurionis equitum Gallorum hostibus nuntiatur. Hel-
 uetij seu quod timore perterritos Romanos discedere à
 se existimarent, eo magis, quod pridie superioribus lo-
 cis occupatis prælium non commississent, siue eo quod
 re frumentaria intercludi posse confiderent, commutato
 consilio,

consilio, atq; itinere conuerso, nostros à nouissimo agmine insequi, ac laceffere coeperunt. Postquam id animaduertit, copias suas Caesar in proximum collem subducit, equitatumq; qui sustineret hostium impetum, misit. Ipse interim in colle medio triplicem aciem instruxit, legionum quatuor ueteranorum, ita uti supra se in summo iugo duas legiones, quas in Gallia citeriore proxime conscripserat, & omnia auxilia collocarit, ac totum montem hominibus complerit: interea sarcinas in unum locum conferri, & eum ab his, qui in superiore acie constiterant, muniri iussit. Heluctij cum omnibus suis carris secuti, impedimenta in unum locum contulerunt, ipsi confertissima acie reiecto nostro equitatu, phalange facta, sub primam nostram aciem successerunt. Caesar primum suo, deinde omnium è conspectu remotis equis, ut æquato omnium periculo spem fuge tolleret, cohortatus suos, prelium commisit. Milites è loco superiore pilis missis, facile hostium phalangē perfrugerunt: ea disiecta, gladijs districtis in eos impetum fecerunt. Gallis magno ad pugnam erat impedimento, quòd pluribus eorum scutis uno ictu pilorum transfixis, & colligatis, cum ferrum se inflexisset, neq; euellere, neq; sinistra impedita, satis commode pugnare poterant, multi ut diu iactato brachio, præoptarent scutum manu emittere, & nudo corpore pugnare: tandem uulneribus defessi, & pedem reficere, & quòd mons suberat circiter mille passuum, eò se recipere coeperunt. Capto monte, & succedentibus nostris, Boij & Tulingi, qui hominū millibus circiter x v. agmen hostiū cladebant, & nouissimis præsidio erant, ex itinere

Caesaris cū Heluctijs prælium.

Boij.
Tulingi.

ex itinere nostros latere aperto aggressi circumuenire:
 id conspicati Heluetij, quod in montem sese receperant,
 rursus instare, & praelium reintegrare coeperunt. Ro-
 mani conuersa signa bipartito intulerunt, prima, ac se-
 cunda acies ut uictis, ac summotis resisteret, tertia ut ue-
 nientes sustineret: ita ancipiti praelio diu, atq; acriter pu-
 gnatum est, diutius cum nostrorum impetum sustinere
 non possent, alteri se (ut coeperant) in montem recepe-
 runt, alteri ad impedimenta, & carros suos se contule-
 runt. Nam hoc toto praelio cum ab hora septima ad ue-
 sperum pugnatum sit, auersum hostem uidere nemo po-
 tuit: ad multam noctem etiam ad impedimenta pugnatum
 est, propterea quod pro uallo carros obiecerant, & è lo-
 co superiore in nostros uenientes tela conijciebant, &
 nonnulli inter carros, rotasq; mazaras ac tragulas subijcie-
 bant, nostrosq; uulnerabant. Diu cum esset pugnatum,
 impedimentis castrisque nostri potiti sunt: ibi Orgetori-
 gis filia, atq; unus è filijs captus est. Ex eo praelio circi-
 ter millia hominum cxxx. superfuerunt, eaq; tota nocte
 continenter ierunt, nullam partem noctis itinere inter-
 misso, in fines Lingonum die quarto peruenerunt, cum
 & propter uulnera militum, & propter sepulturam occi-
 sorum, nostri triduum morati eos sequi non potuissent.
 Caesar ad Lingones literas nuntiosq; misit, ne eos fru-
 mento, ne ue alia re iuuarent, qui si iuuissent, se eodem
 loco illos, quo Heluctios habiturum. Ipse triduo inter-
 misso, cum omnibus copijs eos sequi cepit. Heluetij om-
 nium rerum inopia adducti, legatos de deditioe ad eum
 miserunt. Qui cum eum in itinere conuenissent, seq; ad
 pedes

Lingones.

Legati Helue.
ad Caesarem de
deditioe.

Urbigenus pa-
gus.

Tulingi.
Latobrigi.

Boji.

pedes proieciſſent, ſuppliciterq; locuti, ſtentes pacem pe-
tiſſent, atq; eos in eo loco, quo tunc eſſent, ſuum aduen-
tum expectare iuſſiſſet, paruerunt. Eo poſtquam Caſar
peruenit, obſides, arma, ſeruos, qui ad eos perſugiſſent,
popoſcit, Dum ea conquiruntur, & conferuntur, nocte
intermiſſa circiter hominū millia ſex eius pagi, qui Urbigenus
genus appellatur, ſiue timore perterriti, ne armis tradi-
tis ſupplicio afficerentur, ſiue ſpe ſalutis inducti, quod in
tanta multitudine deditiorum ſuam fugam, aut occultari,
aut omnino ignorari poſſe exiſtimarent, prima nocte ex
caſtris Heluetiorum egreſſi, ad Rhenum, finesq; Germa-
norum contenderunt. Quod ubi Caſar reſciuit, quorum
per fines iterant, his uti conquirerent, & reducerent, ſi
ſibi purgati eſſe uellent, imperauit, reductos in hoſtium
numero habuit. Reliquos omnes obſidibus, armis, perſu-
gis traditis, in deditionē accepit. Heluetios, Tulingos,
Latobrigos in fines ſuos, unde erant profeſſi, reuerti
iuſſit: & quod omnibus frugibus amiſſis, domi nihil erat,
quo ſamen tolerarent, Allobrogibus imperauit, ut his
frumenti copiam facerent: ipſos, oppida, uicosq; quos
incenderant, reſtituere iuſſit. Id ea maxime ratione fecit,
quod noluit eum locum, unde Heluetij diſceſſerant, uacare:
ne propter bonitatem agrorum Germani qui trans
Rhenum incolunt, è ſuis finibus in Heluetiorum fines
transirent, & finitimi Gallie prouinciæ, Allobrogibusq;
eſſent, Boios petentibus Heduis, quod egregia uirtute
erant cogniti, ut in finibus ſuis collocarent, cōceſſit: qui-
bus illi agros dederunt, eosq; poſtea in parē iuris, liber-
tatisq; conditionem, atq; ipſi erant, receperūt. In caſtris
Heluetiorū

Heluetiorum tabulae repertae sunt literis Graecis confectae, & ad Caesarem perlatae, quibus in tabulis nominatim ratio confecta erat, qui numerus domo exisset eorum, qui arma ferre possent, & item separatim pueri, senes, mulieresq; quarum omnium rerum summa erat, capitum Heluetiorum millia CCLXIII. Tulingorum millia XXXVI. Latobrigorum XIII. Rauracorum XXIII. Boiorum XXXII. Ex his, qui arma ferre possent ad millia nonagintaduo. Summa omnium fuerunt ad millia CCLXVIII. Eorum, qui domum redierunt censu habito, ut Caesar imperauerat, repertus est numerus nullum c. & x. Bello Heluetiorum confecto, totius fere Galliae legati, principes ciuitatum ad Caesarem gratulatum conuenerunt: intelligere sese, tametsi pro ueteribus Heluetiorum iniurijs populus Ro. ab his poenas bello repetisset, tamen eam rem non minus ex usu terrae Galliae, quam populi Ro. accidisse, propterea quod eo consilio florentissimis rebus domos suas Heluetij reliquissent, uti toti Galliae bellum inferrent, imperioq; potirentur, locumq; domicilio ex magna copia deligerent, quem ex omni Gallia opportunissimum, ac fructuosissimum iudicassent, reliquasq; ciuitates stipendiarias haberent. Petierunt, uti sibi concilium totius Galliae in diem certam indicere, idq; Caesaris uoluntate facere liceret. Sese habere quasdam res, quas e communi consensu ab eo petere uellent. Ea re permissa, diem concilio constituerunt, & iureiurando ne quis enuntiaret, nisi quibus communi consilio mandatum esset, inter se sanxerunt. Eo concilio dimisso, iidem principes ciuitatum qui ante fuerant, ad Caesarem reuerterunt,

b 2 petieruntq;

Tabulae in Heluetiorum castris repertae eorundem numerum continentes.

NE

Concilium Gal-
lorum.

petieruntq; uti sibi secretò, & occulto de sua, omniumq; salute cum eo agere liceret. Eare impetrata, sese omnes flentes Casari ad pedes proiecerunt. Non minus se id contendere, & laborare, ne ea quæ dixissent, enuntiarentur, quàm uti ea, quæ uellent, impetrarent: propterea quòd si enuntiatum esset, summum in cruciatum se uenturos uiderent. Locutus est pro his Diuitiacus Hedui, Galliae totius factiones esse duas. Harum alterius principatum tenere Heduos, alterius Aruernos. Hi cum tantopere de potentatu inter se multos annos contenderent, factum esse, uti ab Aruernis, Sequanisq; Germani mercede accerferentur. Horum primo circiter millia x v. Rhenum transisse, posteaquam agros, & cultum, & copias Gallorum homines feri, ac barbari adamassent, traductos plureis, nunc esse in Gallia ad c. & xx. millium numerum. Cum his Heduos, eorumq; clientes semel, atq; iterum armis contendisse, magnam calamitatem pulsos accepisse, omnem nobilitatem, omnem senatum, omnem equitatum amisisse. Quibus praelijs calamitatibusq; fractos, qui & sua uirtute, & populi Ro. hospitio, atq; amicitia plurimū ante in Gallia potuissent, coactos esse Sequanis obsides dare nobilissimos ciuitatis, & iureiurando ciuitatem obstringere, sese neq; obsides repetituros, neq; auxilium à Populo Ro. imploratuos, neq; recusatuos, quo minus perpetuo sub illorum ditione, atq; imperio essent. Vnum se esse ex omni ciuitate Heduatorum, qui adduci non potuerit, ut iuraret, aut suos liberos obsides daret. Ob eam rem se ex ciuitate profugisse, & Romam ad Senatum uenisse auxilium postulatum, quod solus neq;

iureiur

Factiones Gallorum.

Germani mercede in Galliam accersiti, bonam eius partē occupant.

inreiuando, neq; obsidibus teneretur. Sed peius uictoria-
 bus Sequanis, quam Heduis uictis accidisse: propterea
 quod Ariouistus Rex Germanorū in eorum finibus con-
 sedisset, tertiamq; partem agri Sequani, qui esset opti-
 mus totius Gallia, occupauisset, & nunc de altera parte
 tertia Sequanos decedere iuberet, propterea quod pau-
 cis mensibus ante, Harudum millia hominum uigintiqua-
 tuor ad eum uenissent, quibus locus, ac sedes pararetur:
 futurum esse paucis annis, uti omnes e Gallia finibus pel-
 lerentur, atq; omnes Germani Rhenum transirent. Neq;
 enim conferendum esse Gallicum cum Germanorū agro,
 neq; hanc consuetudinem uictus cum illa comparandam.
 Ariouistum autem, ut semel Gallorum copias praelio ui-
 cerit, quod praelium factum sit Amagetobriae, superbē, & Amagetobriae
 crudeliter imperare, obsides nobilissimi cuiusq; liberos
 poscere, & in eos omnia exempla, cruciatusq; edere, si
 qua res non ad nutum, aut ad uoluntatem eius facta sit
 hominem esse barbarum, iracundum, temerarium, non
 posse eius Imperia diutius sustineri. Nisi quid in Cesare,
 populoq; Ro. sit auxilij, omnibus Gallis idem esse facien-
 dum, quod Heluetij fecerunt, ut domo emigrent, aliud do-
 micilium, alias sedes remotas à Germanis petant, fortuna
 namq; quaecunq; accadat, experiantur. Hæc si enuntiata
 Ariouisto sint, non dubitare, quin de omnibus obsidibus,
 qui apud eum sint, grauissimum suppliciumumat. Cæsā-
 rem uel autoritate sua, atque exercitus, uel recenti uicto-
 ria, uel nomine populi Ro. deterrere posse, ne maior mul-
 tudo Germanorū Rhenum traducatur, Galliamq; om-
 nem ab Ariouisti iniuria posse defendere. Hac oratione à

Diuitiaco habita, omnes qui aderant, magno fletu auxi-
 liū à Cæsare petere cœperunt. Animaduertit Cæsar unos
 „ rex omnibus Sequānos, nihil earum rerum facere, quas
 „ ceteri facerent, sed tristes capite demisso terram intueri:
 eius rei, quæ causa esset, miratus ex ipsis quesituit, Nihil
 „ Sequāni respondere, sed in eadem tristitia taciti perma-
 „ nere. Cum ab his sæpius quereretur, neque ullam omnino
 „ uocem exprimere posset, idem Diuitiacus Heduus respon-
 „ dit, hoc esse miseriorem, & grauiorē fortunam Sequāno
 „ rum, quam reliquorum, quod soli ne in occulto quidem
 „ queri, nec auxilium implorare auderent, absentisq; Ario-
 „ uisti crudelitatem, uelut si coram adesset, horrerent, pro-
 „ pterea quod reliquis tantum fugæ facultas daretur: Se-
 „ quānus uero, qui intra fines suos Ariouistum receperant,
 „ quorum oppida omnia in potestate eius essent, omnes
 „ cruciatus essent perferendi. His rebus cognitis Cæsar Gal-
 „ lorum animos uerbis confirmauit, pollicitusq; est sibi eam
 „ rem curæ futuram, magnam se habere spem, & beneficio
 „ suo, & auctoritate adductum Ariouistum, finem iniurijs
 „ facturum. Hac oratione habita concilium dimisit, & se-
 „ cundum ea multæ res eum hortabantur, quare sibi eam
 „ rem cogitandam, & suscipiendam putaret: in primis quod
 „ Heduos fratres, consanguineosq; sepe numero ab Sena-
 „ tu appellatos, in seruitute, atq; in ditione uidebat Ger-
 „ manorum teneri, eorumq; obsides esse apud Ariouistum,
 „ ac Sequānos intelligebat: quod in tanto Imperio populi
 „ Ro. turpissimum sibi, & Reipublicæ esse arbitrabatur.
 „ Paulatim autem Germanos consuescere Rhenū transire,
 „ & in Galliam magnam eorum multitudinem uenire,
 „ populū

populo Ro. periculum uidebat, neque sibi homines fe-
ros, ac barbaros obtemperaturos existimabat, quin, cum
omnem Galliam occupassent, ut ante Cimbri, Teutoniq; ^{Cimbri.}
fecissent, in Prouinciam exirent, atq; inde in Italian ^{Teuton.}
contenderent, præsertim cum Sequanos à prouincia no-
stra Rhodanus diuideret. Quibus rebus, quàmmaxime
me occurrendum putabat. Ipse autem Ariouistus tantos
sibi spiritus, tantam arrogantiam sumpserat, ut ferendus
non uideretur. Quamobrem placuit ei, ut ad Arioui-
stum legatos mitteret, qui ab eo postularent, ut aliquem
locum medium utriusq; colloquio deligeret, uelle sese de
Republica, & summis utriusque rebus cum eo agere.

Et legationi Ariouistus respondit, siquid ipsi à Cæsare
opus esset, sese ad eum uenturum fuisse: siquid ille à se
uelit, illum ad se uenire oportere. Præterea se neque sine
exercitu in eas partes Gallie uenire audere, quas Cæ-
sar possideret, neque exercitum sine magno commeatu,
atque emolumento in unum locum contrahere posse: sibi
autem mirum uideri, quid in sua Gallia, quam bello ui-
cisset, aut Cæsari, aut omnino populo Ro. negocij esset.
His responsis ad Cæsarem relatis, iterum ad eum Cæ-
sar legatos cum his mandatis mittit: quoniam tanto suo,
populiq; Ro. beneficio affectus, cum in cōsulatu suo rex,
atq; amicus à Senatu appellatus esset, hanc sibi, popu-
loq; Ro. gratiam referret, ut in colloquium uenire inui-
tatus graualetur, neq; de communi re dicendum sibi, &
cognoscendum putaret, hæc esse, quæ ab eo postulet.
Primum, ne quam multitudinem hominum amplius trans
Rhenum in Galliam traduceret: deinde obsides, quos

Ariouisti respo-
sum ad Cæsare.

Cæsaris postula-
ta ab Ariouisto.

b 4 haberet

haberet ab Heduis redderet. Sequānisq; permitteret, ut quos illi haberent, uoluntate eius reddere illis liceret: ne'ue Heduos iniuria lacefferet, ne'ue his socijsq; eorum bellum inferret. Si id ita fecisset, sibi, populoq; Romano perpetuam gratiam, atque amicitiam cum eo futuram: si non impetraret, quoniam M. Messala, L. Pisone consulibus, Senatus censuisset, uti quicumque Galliam provinciam obtineret, quod commodo Reipub. facere posset, Heduos, ceterosque amicos populi Romani defenderet, se Heduorum iniurias non neglecturum. Ad hæc

Ariouisti re-
sponsum.

- ” Ariouistus respondit, ius esse belli, ut qui uicissent, ijs,
” quos uicissent, quemadmodum uellent, imperarent: item
” populum Ro. uictis nō ad alterius præscriptum, sed ad
” suum arbitrium imperare consuesse: si ipse populo Ro.
” non præscriberet, quemadmodum suo iure utcretur, non
” oportere se à populo Ro. in suo iure impediri. Heduos
” sibi, quoniam belli fortunā tentassent, et armis cōgressi,
” ac superati essent, stipendarios esse factos. Magnā Cæsa
” rem iniuriā facere, qui suo aduentu uectigalia sibi deterio
” ra faceret. Heduis se obsides redditurum nō esse, neq; ijs,
” neq; eorum socijs iniuria bellum illaturum, si in eo mane
” rent, quod conuenissent, stipendiumq; quotannis pen
” derent. Si id non fecissent, longe his fraternalis nomē po
” puli Romani absuturum. Quod sibi Cæsar denūtiaret, se
” Heduorū iniurias non neglecturū, neminem secum sine
” sua pernicie cōtendisse, cum uellet, congregaretur. Intel
” lecturum quid inuicti Germani, exercitatisimi in armis,
” qui intra annos XIII. tectū non subissent, uirtute pos
” sent. Hæc eodem tempore Cæsari mandata referrebantur,
” et legati

Et legati ab Heduis Et Treuiris ueniebant. Hedui que-
 stum, quod Harudes, qui nuper in Galliam transportati
 essent, fines eorum popularentur, sese ne obsidibus quide-
 m datis pacem Ariouisti redimere potuissent. Treuiri autē pa-
 gos centum Sueuorum ad ripam Rheni consedisse: qui
 Rhenum transire conarentur, his praeesse Nasuam, Et
 Cimerium fratres. Quibus rebus Caesar uehementer co-
 motus, maturandū sibi existimauit: ne si noua manus Sue-
 uorum cum ueteribus copijs Ariouisti sese coniunxisset,
 minus facile resisti posset. Itaque re frumentaria quam ce-
 lerrime potuit comparata, magnis itineribus ad Ariouistū
 contendit. Cum tridui uiam processisset, nuntiatum est ei,
 Ariouistum cum suis omnibus copijs ad occupandum Ve-
 sontionem (quod est oppidum maximum Sequanorum)
 contendere, triduiq; uiam a suis finibus processisse. Id
 ne accideret, magnopere praeuendum sibi Caesar existi-
 mabat. Nanque omnium rerum, que ad bellum usui crāt,
 summa erat in eo oppido facultas: idq; natura loci sic
 muniebatur, ut magnam ad ducendum bellum daret fa-
 cultatem, propterea quod flumen Alduasdalis, ut circi-
 no circumductum penē totum oppidum cingit: reliquum
 spatium, quod non est amplius pedum sexcentorum, qua
 flumen intermittit, mons continet magna altitudine, ita
 ut radices eius montis ex utraque parte ripae fluminis cō-
 tingant. Hunc murus circumdatus arcem efficit, Et cum
 oppido coniungit. Huc Caesar magnis diurnis, noctur-
 nisq; itineribus contendit, occupatoq; oppido, ibi prae-
 dium collocat. Dum paucos dies ad Vefontionem rei-
 frumentaria, conueneatq; causa moratur, ex percun-

b 5 Flatio

Hedui de Ha-
 ridibus conque-
 runt apud Cæs.
 Treuiri de Sue-
 uis.

Nasua, & Cim-
 berius Sueuorū
 Imperatores.

Vefontio opp.

Alduasdalis fl.

Germanorū uirtus.

Romanorū trepidantia.

Cæsaris ad milites oratio.

statione nostrorum, uocibus Gallorum, ac mercatorum, qui ingenti magnitudine corporum Germanos, incredibili uirtute, atque exercitatione in armis esse prædicabant, sæpenumero sese cum his congressos, ne uultum quidem, atque aciem oculorum dicebant ferre potuisse, tantus subito timor omnem exercitum occupauit, ut non mediocriter omnium mentes, animosq; perturbaret. Hic primum ortus est à tribunis militum, ac præfectis, reliquisq; , qui ex urbe amicitie causa Cæsarem secuti non magnum periculum miserabantur, quòd non magnū in re militari usum habebat: quorum alius alia causa illata, quam sibi ad proficiscendum necessariam esse diceret, petebat ut eius uoluntate discedere liceret. Nonnulli pudore adducti, ut timoris suspicionem uitarent, remanebant. Hi neque uultum fingere, neque interdum lacrymas tenere poterant: abditi in tabernaculis, aut suum fatum querebantur, aut consamiliaribus suis commune periculum miserabantur, uulgo totis castris testamenta obsignabantur. Horum uocibus, ac timore paulatim etiam hi, qui magnum in castris usum habebant, milites, centurionesq; , quiq; equitatu præerant, perturbabantur. Qui se ex his minus timidos existimari uolebant, non se hostem uereri, sed angustias itineris, et magnitudinem sylvarum, quæ inter eos, atque Ariouistum intercederent, aut rem frumentariam, ut satis commode supportari posset, timere dicebant. Nonnulli etiam Cæsari renuntiabant, cum castra moueri, ac signa ferri iussisset, non fore dicto audientes milites, neque propter timorem signa laturos. Hæc cū animaduertisset Cæsar conuocato concilio, omniumq; ordinum

num ad id concilium adhibitis centurionibus, uehemen-
ter eos incusauit. Primum, quod aut quam in partem, aut
quo consilio ducerentur, sibi querendum, aut cogitan-
dum putarent. Ariouistum se Consule cupidissime popu-
li Ro. amicitiam appetisse, cur hunc tam temere quisquam
ab officio diuersum iudicaret: sibi quidem persuaderi,
cognitis suis postulatis, atque equitate conditionis per-
specta, eum neque suam, neque populi Ro. gratiam repu-
diaturum. Quod si furor, atque amentia impulsus, bel-
lum intulisset, quid tandem uererentur: aut cur de sua uir-
tute, aut de ipsius diligentia desperarent? Factum eius ho-
stis periculum patrum nostrorum memoria, cum Cim-
bris, & Teutonis à C. Mario pulsus, non minorem lau-
dem exercitus, quam ipse Imperator meritis esse uide-
batur. Factum etiam nuper in Italia seruili tumultu, quos
tamē aliquis usus, ac disciplina, quam à nobis accepissent,
subleuaret. Ex quo iudicari posset, quantum haberet in se
boni constantia, propterea quod, quos aliquandiu iner-
mes sine causa tenuissent, hos postea armatos, ac uicto-
res superassent. Denique hos esse eosdem Germanos, qui-
bus cum septennero Heluetij congressi, non solum in
suis sedibus, sed etiam in illorum finibus, plerunque su-
perassent, qui tamen pares esse nostro exercitui non po-
tuerint. Si quos aduersum prelium, & fuga Gallorum
commoueret, hoc si quererent, reperiri posse diurnita-
te belli defatigatis Gallis, Ariouistum cum multis men-
ses castris, ac paludibus se continuisset, neque sui potesta-
tē fecisset, desperantes iam de pugna, & dispersos subito
adortū magis ratione, ac cōsilio, q̄ uirtute uictos, cui ra-
tioni

Legionis deci-
mæ uirtus.

tioni contra homines barbaros, atq; imperitos locus fuisset. Hac ne ipsum quidem sperare nostros exercitus capi posse. Qui suum timorem in rei frumentariæ simulatione, angustiasq; itineris conferrent, facere arroganter, cum aut de officio Imperatoris desperare, aut ei præscribere auderent. Hac sibi esse curæ, frumentum Sequanos, Leucos, Lingonas subministrare, iamq; esse in agris frumenta matura. De itinere ipsos breui tēpore iudicatu-
 Quod non fore dicto audientes, neque signa latu-
 re posset, utrum apud eos pudor, atque officium, an timor plus ualeret. Quod si præterea nemo sequatur, tamen se cum sola decima legione iturum, de qua non dubitaret, sibiq; eam prætoriam cohortem futuram. Huic legioni Cæsar & indulserat præcipue, & propter uirtutē confidebat maxime. Hac oratione habita, mirum in modum conuersæ sunt omnium mentes, summaq; alacritas & cupiditas belli gerendi innata est, Princepsq; decima legio per tribunos militum ei gratias egit, quod de se optimum iudicium fecisset, seq; esse ad bellum gerendum paratissimam confirmauit. Deinde reliquæ legiones per tribunos militum, & primorum ordinum centuriones egerunt, uti Cæsari satisfacerent, se neq; unquam dubitasse, neq;

neq; tinuisse, neq; de summa belli suum iudicium, sed imperatoris esse existimauisse. Eorum satisfactione accepta, & itinere exquisito per Diuitiacum, quod ex alijs Gallis ei maximam fidem habebat, ut millium amplius quinquaginta circuitu locis apertis exercitum duceret, de quarta uigilia, ut dixerat, profectus est. Septimo die, cum iter non intermitteret, ab exploratoribus certior factus est, Ariouisti copias à nostris millibus passuum quatuor, & xx. abesse. Cognito Caesaris aduentu, Ariouistus legatos ad eum mittit, Quod antea de colloquio postulasset, id per se fieri licere, quoniā propius accessisset, seq; id sine periculo facere posse existimaret. Non respuit conditionem Caesar, iamq; eum ad sanitatem reuerti arbitrabatur, cum id, quod antea petenti denegasset, ultro polliceretur: magnamq; in spem ueniebat, pro suis tantis, populiq; Ro. in eum beneficijs, cognitis suis postulatis, fore uti pertinacia desisteret. Dies colloquio dictus est, ex eo die quintus. Interim cum sepe ultro citroq; legati inter eos mitterentur, Ariouistus postulauit, ne quem peditem ad colloquiū Caesar adduceret, uereri se, ne per insidias ab eo circumueniretur: uterque cum equitatu ueniret, alia ratione se non esse uenturum. Caesar quod nec colloquium interposita causa tolli uolebat, neque salutem suam Gallorum equitatus committere audebat, commodiſſimum esse statuit omnibus equis Gallis equitibus detractis, legionarios eò milites legionis decimæ (cui quàm maxime confidebat) imponere, ut præsidium quàm amicissimum, si quid opus factum esset, haberet. Quod cū fieret, non irridicule quidā ex militibus decimæ legionis dixit, plus, quàm pollicitus esset, Caesar

Caesaris &
Ariouisti col-
loquium.

Caesarem facere, pollicitum esse in cohortis pratoriae loco deciman legionem habiturum, nunc ad equum rescribere. Planities erat magna, & in ea tumulus terreus satis grandis. Hic locus aequo fere spatio ab castris utriusque aberat: eo, ut erat dictum, ad colloquium uenerunt, legionem Caesar, quam equis deuexerat, passibus ducentis ab eo tumulto constituit. Item equites Ariouisti pari intervallo constituerunt, Ariouistus, ut ex equis colloqueretur, & praeter se denos, ut ad colloquium adducerent, postulauit. Vbi eo uentum est, Caesar initio orationis, sua senatusque in eum beneficia commemorauit, quod rex appellatus esset a senatu, quod amicus, quod munera amplissime missa. Quam rem & paucis contigisse, & a Romanis pro maximis hominum officiis consueuisse tribui docebat. Illum cum neque aditum, neque causam postulandi iustam haberet, beneficio, ac liberalitate sua, ac senatus, ea praemia consecutum. Docebat etiam quam ueteres, quamque iustae causae necessitudinis ipsis cum Heduis intercederent, quae senatusconsulta, quoties, quamque honorifica in eo facta essent, ut omni tempore totius Galliae principatum Hedui tenuissent, prius etiam quam nostram amicitiam appetissent. Populi Rom. hanc esse consuetudinem, ut socios, atque amicos non modo sui nihil deperdere, sed gratia, dignitate, honore auctiores uelit esse. Quod uero ad amicitiam populi Rom. attulissent, id his eripi, quis pati posset? Postulauit deinde eadem, quae legatis in mandatis dederat, ne aut Heduis, aut eorum socijs bellum inferret, obsides redderet, si nullam partem Germanorum domum remittere posset, at ne quos

quos amplius Rhenum transire pateretur. Ariouistus ad
 postulata Caesaris pauca respondit, de suis uirtutibus nul-
 ta prædicauit, transisse Rhenum sese non sua sponte, sed
 rogatum, & accersitum à Gallis, non sine magna spe,
 magnisq; præmijs domum, propinquosq; reliquisse, se-
 des habere in Gallia ab ipsis concessas, obsides ipsorum
 uoluntate datos, stipendium capere iure belli, quod ui-
 ctos imponere consueuerint: non sese Gallis, sed
 Gallos sibi bellum intulisse, omneis Gallia ciuitates ad se
 oppugnandum uenisse, ac contra se castra habuisse, eas
 omneis copias uno ab se prælio suas, ac superatas esse: si
 iterum experiri uelint, paratum se decertare: sin pacem
 malint, iniquum esse de stipendio recusare, quod sua uo-
 luntate ad id tempus dependerint. Amicitiam populi Ro-
 mani sibi ornamento, & præsidio, non detrimento esse
 oportere, idq; se ea spe petisse. Si per populum Rom. sti-
 pendium remittatur, & dedititij subtrahantur, non mi-
 nus libenter sese recusaturum populi Ro. amicitia, quam
 appetierit. Quod multitudinem Germanorum in Galliam
 traducat, id se sui municndi, non Gallia oppugnandæ
 causa facere, eius rei testimonium esse, quod nisi roga-
 tus non uenerit, & quod bellum non intulerit, sed defen-
 derit. Se prius in Galliam uenisse, quam populum Rom.
 Nunquam ante hoc tempus exercitum populi Ro. Gal-
 liae prouinciæ finibus egressum. Quid sibi uellet, cur in
 suas possessiones ueniret. Prouinciā suā esse hanc Gal-
 liam, sicuti illam nostram. Ut ipsi concedi non oportere-
 ret, si in nostros fines impetum faceret, sic item nos esse
 iniquos, quod in suo iure se interpellaremus. Quod ex

S. C. He

Ar. 1. 1. 1.

S. C. Heduos appellatos amicos diceret, non se tam barbarum, neque tam imperitum esse rerum, ut non sciret, neque bello Allobrogum proximo, Heduos Romanis auxilium tulisse, neq; ipsos in his contentionibus, quas Heduus secum, & cum Sequanis habuissent, auxilio populi Ro. usos esse debere, se suspicari simulata Casarem amicitia, quod exercitum in Gallia habeat, sui opprimendi causa habere. Quod nisi deccdat, aut exercitum deducat ex his regionibus, sese illum non pro amico, sed pro hoste habiturum. Quod si eum interfecerit, multis sese nobilibus, principibusq; populi Ro. gratum esse facturum. Id se ab ipsis per eorum nuntios compertum habere, quorum omnium gratiam, atque amicitiam eius morte redimere posset. Quod si discessisset, ac liberam sibi possessionem Galliae tradidisset, magno se illum premio remuneraturum, & quaecunque bella geri uellet, sine ullo eius labore, & periculo confecturum. Multa à Casare in eam sententiam dicta sunt, quare negotio desistere non posset, & neq; suam, neq; populi Ro. consuetudinem pati, uti optime meritos socios desereret: neq; se iudicare Galliam potius esse Ariouisti, quam populi Ro. Bello superatos esse Aruernos, & Rutenos à Q. Fabio Maximo, quibus populus Romanus ignouisset, neq; in prouinciā redigisset, neq; stipendium imposuisset. Quod si antiquissimum quoq; tempus spectari oporteret, populi Romani iustissimum esse in Gallia imperium. Si iudicium Senatus seruari oporteret, liberam debere esse Galliam, quam bello uictā suis legibus uti uoluisset. Dum hæc in colloquio geruntur, Casari nuntiatum est equites Ariouisti propius tumulum

mulum accedere, & ad nostros adequitare, lapides, telasq; in nostros conijcere. Caesar loquendi finem fecit, seq; ad suos recepit, suisq; imperavit, ne quod omnino telum in hostes reijcerent. Nam & si sine ullo periculo legionis delectæ, commissum cum equitatu prælium fore uidebat, tamen committendum non putabat, ut pulsus hostibus dici posset, eos à se per fidem in colloquio circumuentos. Posteaquam in uulgus militum relatum est, quæ arrogantia in colloquio Ariouistus usus, omni Gallia Romanis interdixisset, impetumq; in nostros eius equites fecissent, eaq; res colloquium ut diremisset, multo maior alacritas, studiumq; pugnandi maius exercitui iniectum est. Biduo post Ariouistus legatos ad Casarem mittit, uelle se de his rebus, quæ inter eos agi coeptæ, neque perfectæ essent, agere eum eo, uti iterum colloquio diem constitueret: aut si id minus uellet, ex suis legatis aliquem ad se mitteret. Colloquendi Casari causa uisa nō est, & eò magis quòd pridie eius diei Germani retineri non poterant, quin in nostros tela conijcerent. Legatum ex suis sese magno cū periculo ad eum missurum, & hominibus feris obiecturum, existimabat. Commodissimum uisum est, M. Valerium Procillum, C. Valerij Caburi filium, summa uirtute, & humanitate adolescentem, cuius pater à C. Valerio Flacco ciuitate donatus erat, & propter fidem, & propter linguæ Gallicæ scientiam, qua multa iam Ariouistus longinqua cōsuetudine utebatur, & quòd in eo peccandi Germanis causa non esset, ad eum mittere: & Mar-

c ferrent.

M. Valerius
Procillus.

M. Titius.

Pugnæ genus
Germanorū.

ferrent. Quos cum apud se in castris Ariouistus cōspexisset, exercitu suo præsente, conclamauit, quid ad se uenirent: an speculandi causa? Conantes dicere prohibuit, & in catenas coniecit. Eodem die castra promouit, & millibus passuum sex à Caesaris castris sub monte cōscedit. Postri de eius diei præter castra Caesaris suas copias traduxit, & millibus passuum duobus ultra eum castra fecit, eo cōsilio, uti frumento commeatuq; qui ex Sequānis & Hæduis supportaretur, Caesarē intercluderet. Ex eo die dies continuos quinque Caesar pro castris suas copias produxit, & aciem instructam habuit, ut, si uellet Ariouistus prælio contendere, ei potestas non deesset. Ariouistus his omnibus diebus exercitū castris continuit. Equestri prælio quotidie contendit. Genus hoc erat pugne, quo se Germani exerceuerant. Equitum millia erant sex, totidem numero pedites uelocissimi, ac fortissimi, quos ex omni copia singuli singulos, suæ salutis causa delegerant. Cum his in prælijs uersabantur, ad eos se equites recipiebant. Hi si quid erat durius concurrebant. Si qui grauiore uulnere accepto, equo deciderant, circumstabant. Si quo erat longius prodeundum, aut celerius recipiendum, tanta erat horum exercitatione celeritas, ut iubis equorum subleuati, cursum adæquarent. Vbi eum castris sese tenere Caesar intellexit, ne diutius commeatu prohiberetur, ultra eum locum, quo in loco Germani confederant citius passus sexcentos ab his castris idoneum locum delegit, acieq; triplici instructa, ad eum locum uenit. Primam, & secundam aciem in armis esse, tertiam castra munire iussit. Hic locus ab hoste circiter passus sexcentos

tos

tos (uti dictum est) aberat, eò circiter hominum numero
 xvi. Millia expedita cum omni equitatu Ariouistus
 misit, quæ copiae nostros perterrerent, & munitio-
 ne prohiberent. Nihilò fecius Cæsar, ut ante constitue-
 rat, duas acies hostem populzare, tertiam opus perfice-
 re iussit. Munitis castris duas ibi legiones reliquit, &
 partem auxiliorum, quatuor reliquas in castra maiora
 reduxit. Proximo die, instituto suo Cæsar ex castris
 utrisque copiis suas eduxit. paululumq; à maioribus ca-
 stris progressus, aciem instruxit, hostibusq; pugnandi
 potestatem fecit. Vbi ne tum quidam eos prodire intelle-
 xit, circiter meridiem exercitum in castra reduxit. Tum
 demum Ariouistus partem suarum copiarum, quæ ca-
 stra minora oppugnaret, misit. Acriter utrinque usque
 ad uesperum pugnatum est. Solis occasu suas copias Ario-
 uistus multis, & illatis, & acceptis uulneribus, in castra
 reduxit. Cum ex captiuis quæreret Cæsar quamobrem
 Ariouistus prælio non decertaret, hanc reperiēbat cau-
 sam. Quòd apud Germanos ea consuetudo esset, ut ma-
 tres familias eorum fortibus, & uaticinationibus decla-
 rant, utrum prælium committi ex usu esset, nec ne.
 Eas ita dicere, non esse fas Germanos superare si an-
 te nouam lunam prælio contendissent. Postridie eius diei
 Cæsar præsidium utrisque castris, quod satis esse uisum
 est, reliquit. Omnes alarios in conspectu hostium pro ca-
 stris minoribus constituit, quo minus multitudine mili-
 tum legionariorum pro hostium numero ualebat, ut
 ad speciem alarij uteretur. Ipse triplici instructa acie
 usque ad castra hostium accessit. Tum demum necessario

Germanorum
 superstitio.

Germani suas copias è castris eduxerunt, generatimq; cōstiterunt, paribusq; interuallis. Harudes, Marcomanos, Triboces, Vāgiones, Nemetes, Sedusios, Sueuos, omnēq; aciem suam rhedis, & carris circumdederunt, ne qua spes infuga relinqueretur. Eò muliēres imposuerunt. Quae in praelium proficiscentes milites passis manibus, flentes implorabant, ne se in seruitutem Romanis traderent. Caesar singulis legionibus, singulos legatos, & quæstorem praefecit, uti eos testes suae quisque uirtutis haberet. Ipse à dextro cornu, quod eam partem minime firmam hostiū

Praelium. esse animaduertenterat, praelium commisit. Ita nostri acriter in hostes signo dato, impetum fecerunt. Itaq; hostes repente, celeriterq; procurrerunt, ut spatium pila in hostes conijciendi non daretur. Reiectis pilis cōminus gladijs pugnatum est. At Germani celeriter ex consuetudine sua phalange facta, impetus gladiatorum exceperunt. Reperti sunt complures nostri milites, qui in phalangas insilirent, & scuta manibus reuellerent, & desuper uulnerarent. Cum hostium acies à sinistro cornu pulsa, atq; in fugam conuersa esset, à dextro cornu uehementer multitudine suorum, nostram aciem premebant. Id cum animaduertisset P. Crassus adolescens, qui equitatu praerat, quod expeditior erat, quàm hi, qui inter aciem uersabantur, tertiam aciem laborantibus nostris subsidio misit. Ita praelium restitutum est, atq; omnes hostes terga uerterunt: neq; prius fugere destiterunt, quàm ad flumen Rhenum nulla passuum ex eo loco circiter quinque peruenerunt. Ibi perpauci, aut uiribus confisi, tranare contenderunt, aut litribus inuentis salutem sibi petierunt. In his fuit Ariouistus, qui

Germanorum fuga.

qui nauiculam deligatam ad ripā nactus, ea profugit, Reliquos omnes equites consecuti nostri interfecerunt. Duæ fuerunt Ariouisti uxores, una Sueua natione, quam domino secum adduxerat: altera Norica, regis Voccionis soror, quam in Gallia duxerat à fratre missam. Vtræque in ea fuga periit. Duæ filie harum, Altera occisa, altera capta est. M. Valerius Proculus cum à custodibus in fuga trinis catenis uinctus traheretur, in ipsum Cæsarem hostium equitatum persequentem incidit. Quæ quidem res Cæsari non minorem quam ipsa uictoria uoluptaten attulit, quod hominem honestissimum provincie Gallie, suum familiarem & hospitem, ereptum è manibus hostium, sibi restitutum uidebat: neque eius calamitate de tanta uoluptate & gratulatione quicquam Fortuna diminuerat. Is se presente de se ter sortibus consultum dicebat, utrum igni statim necaretur, an in aliud tempus reseruaretur. Sortium beneficium se esse incolumem. Item Marcus Titius repertus, & ad eum redustus est. Hoc prælio trans Rhenum nuntiato, Sucui, qui ad ripas Rheni uenerant, domum reuer-
ti cœperunt: quos ubi qui proximi Rhenum incolunt, perterritos senserunt insecuti, magnum ex his numerum occiderunt. Cæsar una æstate duobus maximis bellis confectis, maturius paulo quam tempus anni postulabat, in hyberna in Sequanos exercitum deduxit. Hybernis Labienum præposuit. Ipse in citeriorem Galliam ad conuentus agendos profectus est.

Ariouisti fuga,
Vxores Ariouisti & filie perierunt.